

Servantesin vaxtilə dediyi "həyat - şahmat partiyasıdır" fikri həqiqətdirsə, onda hər bir adam bu partiyada oyunun tale-yini həll edən yeganə qrossmeysterdir... Və hər bir adamın həyatının dəyəri öz partiyasını nə dərəcədə bacarıqla oynaması ilə ölçülə bilər.

Sərdar CƏLALOĞLU

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, universal elm yenidən tarix səhnəsinə qayıdır. Bu elmin fərqi təcrübədə tam kimi təqdim olunan idrak obyektini eyni anda hərtərəfli, yeni müxtəlif elm sahələrinin vəhdətində öyrənməkdən ibarətdir. Universal qədimlərdən müxtəlif cəhətli, hərtərəfli, hər şeyi qavrayan, öz sənətinin bütün ixtisaslarına yaxşı bələd olan işçi mənalarını verir.

Yeni dövrdə Azərbaycanda universal elmin tarixi çox də zəngin deyil. Azad Mirzəcanzadənin başçılıq etdiyi universalistlərin siyahısına çox az adamın adını yazmaq olar. Belə alimlərdən biri də geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, əməkdar idman və bədən tərbiyəsi xadimi, əməkdar məşqçi, Azərbaycanın maarif eləcəsi, Dünya Şahmat Federasiyasının məktəb və kompüter komissiyalarının üzvü Çapay Əli oğlu Sultanovdur. Çapay müəllimin universal qəyfiyyətinə həm də "Azərbaycanın görkəmli politoloqu" adını da əlavə etmək lazım gəlir.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Çapay Sultanovun "Şahmat prizmasından..." adlı kitabının altıncı - "Dünya problemləri ilə şahmat taxtası kimi" fəsilində müəllif geopolitikani şahmat məntiqi ilə təhlil edir, dünyada baş verənlər və onların uzaq nəticələri ilə bağlı olduqca maraqlı və inandırıcı nəticələrə gəlir. Məlumdur ki, global problemlərin həlli həm də proqnozlaşdırma ilə sıx bağlıdır. Bununla bağlı Çapay müəllim yazır: "Əlbəttə, istənilən

burada nəse demək butöv bir kitab yazmaq tələb edir. Amma bu qısa şərh etdiyim məsələlərdən də Çapay müəllimin nəhəng zəhmət tələb edən bu kitabının xalqımız üçün nə əhəmiyyət kəsb etdiyini bilmək olar.

Çapay Sultanovun bu kitabının əhəmiyyəti həm də milli çarçivədə baş verən siyasi proseslərlə global siyasət arasında ikit baxışdan aşkar edilməsi üçün olan əlaqələrə aydınlıq gətirməsidir.

Sonda demək istəyirəm ki, Çapay müəllimin bu kitabı Bzejnskinin "Şahmat taxtası" adlı kitabından üstün olmasa da, ondan heç də az əhəmiyyətli deyil. Və təəssüf ki, amerikalılardan fərqli olaraq biz bu cür milli qürur verəcək alimlərimizi nə özümüz tanıyır və dəyərləndiririk, nə də dünyaya tanıda bilirik.

Hayatının grossmeysteri

(Çapay Sultanovun "Şahmat prizmasının içindən..." adlı kitabı haqda düşüncələr)

Çapay müəllimin bu kitabı Bzejnskinin "Şahmat taxtası" adlı kitabından üstün olmasa da, ondan heç də az əhəmiyyətli deyil. Və təəssüf ki, amerikalılardan fərqli olaraq biz bu cür milli qürur verəcək alimlərimizi nə özümüz tanıyır və dəyərləndiririk, nə də dünyaya tanıda bilirik...

proqnoz üçün başlanğıc vəziyyət proqnozlaşdırılmasında dünyada yaranmış vəziyyət olmalıdır... Məlumdur ki, şahmat oyunu başlanğıc vəziyyətdən başlayır - dünya şahmat taxtasında hər şey daha mürəkkəbdir - artıq çoxillik qanunauyğunluqlar mövcuddur, əhəmiyyətli tendrlər və çoxlu sayda başqaları, hansı ki, "şahmat vəziyyətinə" mürəkkəb xarakter verir". Bu fəsilə müəllif planetdə baş verən nəhəng dəyişmələri təhlil edir. Dünyada silahlanma, dünya ticarət mərkəzi və dünya bankının fəaliyyəti, endo və ekzodemoqrafik problemlər, havada, suda və torpaqda yaranan problemlər, insan hüquq və azadlıqları, separatçılıq, enerji ehtiyatları və hasilatı, atom enerjisi və nüvə silahlarının yayılması, təbii və humanitar fəlakətlər və s. şahmat prizmasında təhlil olunur.

Bu fəsilə xüsusən günümüzdə çox aktual olan iqlim dəyişikliyinə - COP 29-da beynəlxalq forumda də mənəz bu məsələ müzakirə edilməsi - şahmat prizmasında baxış sərgilənir.

Yeddinci fəsil müəllif, "Şahmat ideologiyasından istifadə etməklə dünyəvi proseslərin proqnozlarının bezi mühakimə və aspektləri" adlandırmışdır. Adından da göründüyü kimi, Çapay müəllim bu fəsilə siyasi hadisələrin

proqnozlaşdırılması ilə bağlı öz mühakimələrini oxuculara çatdırır. Fəsil informasiyanı proqnozlaşdırma və fəaliyyətdə əhəmiyyəti ilə başlayır. Məlumdur ki, müasir dövr informasiya dövrü adlanır. Bununla da informasiya siyasi məsələyə çevrilir və siyasətdə şahmatla eyni məntiqə tabe olduğundan, informasiya problemi də şahmat prizmasından dəyərləndirilmək imkanı qazanır. Bu fəsilə informasiyanın hazırlanması, ötürülməsi və qəbulu kimi məsələlər təhlil edilir. Bu zaman tarixi təcrübəyə geniş yer verilir.

Nəhayət, sonuncu - səkkizinci fəsilə müəllif "şahmat ideologiyasını tətbiq etməklə ölkələr arasında "şahmat partiyalarının" bezi nümunələri" ilə bağlı geniş təhlil aparır və dünyada baş verən mürəkkəb və çətin başadüşülən siyasi prosesləri asanlıqla dərk etməyin elmi üsullarını təqdim edir. Burada ABŞ, Çin, Rusiya kimi global güclərin dünyanın müxtəlif siyasi coğrafiyalarında oynadıqları siyasi oyunlar təhlil edilir, proqnozlar verilir. Mühəbələrini iqtisadi itkiləri, bunun digər steralardan yaradıldığı problemlər müəllifin əsas tədqiqat mövzusunda çevrilir. Burada global qüvvələrin öz siyasətlərini həyata keçirərək istifadə etdikləri siyasi va-

sitələr, demoqrafik dəyişikliklərin dünya siyasətinə təsiri - xüsusən miqrasiya problemi, əhalinin cins, yaş tərkibi, ailə problemi, doğuş və ölüm halları və bunun ölkə siyasətində əhəmiyyəti kimi məsələlər təhlil olunur.

Bu fəsilə ən maraqlı məsələlərdən biri pis vərdiş vasitələri - spirtli içki və narkotiklərin qəbulu, tütündən istifadə və bunun siyasi nəticələri haqqında olduqca maraqlı fakt və təhlillərə rast gəlmək olur.

Kitabın Azərbaycan oxucusu üçün əhəmiyyəti həm də qonşu Rusiyada baş verənlərin ətraf siyasəti coğrafiyaya təsiri ilə bağlıdır.

Çapay müəllimin bu kitabı o qədər populyar olmayan, amma siyasətdə çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərə həsr olunduğu ki, onların hamısı haqqında

Çapay müəllimlə bir neçə il çox sıx dostluq əlaqələri saxlamışdır. bilavasitə onunla saatlarla Azərbaycanda gedən çağdaş siyasi proseslər və bu proseslərdə iştirak edən ayrı-ayrı siyasi liderlərin şəxsiyyəti, addıqları addımları birlikdə təhlil etmişik və bu zaman mən təhlili Çapay müəllim kimi böyük və təcürbəli Qrossmeyster kimi yox, sadəcə kiçik bir şahmat fəquru kimi aparmışam.

Təəssüf ki, Çapay müəllim bu dünyanı tərk edib. Ancaq onun öz elmi və kitabları ilə xalqına hələ uzun illər xidmət edəcəyinə və bununla da yaşayənlərlə birlikdə öz həyat partiyasını davam etdirəcəyinə inanıram.

Allah rəhmət eləsin, qəbrin nurla dolsun və yurlu Azərbaycandan alim, istedadlı şahmatçı və uzaqgörən politoloq.